

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Anže Štrukelj

Moč ekstremno desnih strank

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Anže Štrukelj

Mentorica: izr. prof. dr. Alenka Krašovec

Moč ekstremno desnih strank

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

Zahvaljujem se staršem za vso podporo.

Hvala tudi mentorici izr. prof. dr. Alenki Krašovec za strokovno pomoč in nasvete pri izdelavi diplomskega dela.

Moč ekstremno desnih strank

V 80. letih prejšnjega stoletja se začne tretji val vzpona ekstremno desnih strank v zahodni Evropi. Desetletje kasneje se s preходом v demokracijo tretji val vzpona razširi tudi na stranke držav bivšega vzhodnega bloka. Evropske ekstremno desne stranke delijo značilno ideološko jedro, ki gradi na problematiziranju različnosti. Ključna elementa ideološkega jedra ekstremne desnice sta ksenofobija in nacionalizem. Ksenofobija je v zahodni Evropi usmerjena proti muslimanom in priseljencem, v vzhodni Evropi pa proti etničnim manjšinam. Razlike glede na vzhodno in zahodno Evropo so razen v ideologiji opazne tudi v volilni uspešnosti, kjer so ob siceršnji povprečni rasti volilnih uspehov ekstremno desnih strank v Evropi stranke zahodne Evrope ves čas nekoliko uspešnejše od vzhodnoevropskih ekstremno desnih. Da volilni uspehi ekstremno desnih strank v posameznih državah niso naključje, je vidno skozi analizo, saj je veliko teh strank pogosto prisotnih daljše obdobje, tem pa se pridružujejo nove. Pomembna sprememba znotraj politične arene se začne oblikovati v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, ko evropske stranke ekstremne desnice niso več konceptualizirane kot problem, ampak počasi postajajo del »normalnega« političnega okolja.

Ključne besede: ekstremno desne stranke, tretji val, ideologija, ksenofobija, nacionalizem.

The power of extreme right-wing parties

In the eighties began the third wave of the rise of extreme right-wing parties in Western Europe. A decade later, with the transition towards democracy, the third wave of the rise also expands to parties of countries of the former eastern bloc. European extreme right-wing parties share the typical ideological core, which builds on the problematization of diversity. The key elements of the right wing's ideological core are xenophobia and nationalism. Xenophobia in Western Europe is directed towards Muslims and immigrants and in Eastern Europe towards ethnical minorities. The differences considering Eastern and Western Europe are besides ideology also visible in electoral success, where parties of Western Europe are at the otherwise average growth of electoral success of extreme right-wing parties the whole time somewhat more successful than extreme right-wing parties of Eastern Europe. The analysis shows that the electoral success of extreme right-wing parties in individual countries is not a coincidence, since lots of extreme right-wing parties are often present for a longer period and joined by new ones. An important change within the political arena starts to form in the nineties, when European parties of the extreme right wing are no longer conceptualized as a problem, but are slowly becoming a part of the »normal« political environment.

Keywords: extreme right-wing parties, third wave, ideology, xenophobia, nationalism.

KAZALO VSEBINE

1	UVOD.....	7
1.1	OPREDELITEV RAZISKOVALNIH CILJEV	7
1.2	HIPOTEZE	7
1.3	METODE IN TEHNIKE	8
1.4	STRUKTURA NALOGE.....	8
2	TEORETIČNA IZHODIŠČA.....	9
2.1	RAZJASNITEV TERMINOLOGIJE EKSTREMNO DESNIH POLITIČNIH STRANK	9
2.2	IDEOLOGIJA EKSTREMNO DESNIH POLITIČNIH STRANK	10
2.2.1	Elementi ideologije ekstremno desnih političnih strank	12
2.3	TRETJI VAL VZPONA EKSTREMNO DESNIH POLITIČNIH STRANK	14
2.4	EKSTREMNO DESNE POLITIČNE STRANKE V ZAHODNI IN VZHODNI EVROPI.....	15
3	ANALIZA EKSTREMNO DESNIH POLITIČNIH STRANK V EU	18
3.1	EKSTREMNO DESNE POLITIČNE STRANKE V ZAHODNI EVROPI	18
3.1.1	Gibanje podpore ekstremno desnih političnih strank.....	24
3.1.2	Ideologija ekstremno desnih političnih strank v zahodni Evropi.....	25
3.2	EKSTREMNO DESNE POLITIČNE STRANKE V VZHODNI EVROPI	26
3.2.1	Gibanje podpore ekstremno desnih političnih strank.....	30
3.2.2	Ideologija ekstremno desnih političnih strank v vzhodni Evropi.....	32
3.3	PRIMERJAVA VOLILNEGA USPEHA EKSTREMNO DESNIH STRANK V ZAHODNI IN VZHODNI EVROPI	34
4	ZAKLJUČEK.....	37
5	LITERATURA.....	38

KAZALO GRAFOV

Graf 3.1: Gibanje volilne podpore ekstremno desnim političnim strankam v zahodni Evropi na parlamentarnih volitvah v obdobju 1980–2010	24
Graf 3.2: Gibanje volilne podpore ekstremno desnim političnim strankam v vzhodni Evropi na parlamentarnih volitvah v obdobju 1980–2010	30
Graf 3.3: Gibanje volilne podpore ekstremno desnim političnim strankam na parlamentarnih volitvah v obdobju 1980–2010	34

KAZALO PREGLEDNIC

Tabela 3.1: Volilna podpora ekstremno desnih strank na parlamentarnih volitvah v obdobju 1980–2010	23
Tabela 3.2: Ideologija ekstremno desnih političnih strank v zahodni Evropi	26
Tabela 3.3: Volilna podpora ekstremno desnih strank na parlamentarnih volitvah v obdobju 1990–2010	30
Tabela 3.4: Ideologija ekstremno desnih političnih strank v zahodni Evropi	32

1 UVOD

1.1 OPREDELITEV RAZISKOVALNIH CILJEV

Ekstremno desne stranke so pogosto predmet različnih študij, vendar se v njih raziskovalci (npr. Betz 1993; Mudde 1996; Ramet 1999; Hainsworth 2000; Mikenberg 2002; Ignazi 2003; Carter 2005) soočajo z mnogimi težavami: kako opredeliti oz. identificirati ekstremno desne politične stranke, kako so se te zgodovinsko spreminjale ter kako te politične stranke zgodovinsko in prostorsko umestiti. Z vsemi temi težavami se bom ukvarjal tudi v diplomski nalogi, in sicer v prvem delu. Drugi del pa bo namenjen kritični analizi gibanja moči strank ekstremne desnice v danem časovnem obdobju, analiziranju razlik znotraj EU in ugotavljanju posledic ugotovljene moči.

Ker je moč abstrakten raziskovani pojem, sem za analizo postavil tudi jasna merila, na podlagi katerih se bo ugotavljala moč ekstremno desnih strank. Merjenje moči bo potekalo na podlagi volilne uspešnosti na parlamentarnih volitvah. Spodnja meja relevantnosti za obravnavo posamezne stranke, kot pravi Norris (2005), so 3 % pridobljenih glasov na posameznih parlamentarnih volitvah. Poleg volilnega uspeha kot osnovnega orodja merjenja bodo izpostavljeni še dodatni indikatorji moči, ki jih izpostavi Ramalingam (2012). To pa so: volilna konstantnost, sodelovanje v vladi, vpliv na zakonodajo, vpliv na ostale stranke.

1.2 HIPOTEZE

V nalogi bom s pomočjo analize preverjal dve hipotezi. Prva hipoteza bo glede na kritično analizo študij mnogih politologov (npr. Ignazija; Chiarinija; Rizmana; Mudda; Arterja; Erka; Meretove; Bustikove, Camusa; Mila; Carterjeve; Shieldsa) preverjala rast moči ekstremno desnih političnih strank, druga hipoteza pa se bo nanašala na posledice te moči.

Hipoteza 1:

Moč ekstremne desnice se je povečala, kar se kaže v vedno večjem številu relevantnih ekstremno desnih strank.

Hipoteza 2:

Ker se je moč ekstremno desnih strank povečala, se je povečal desni ekstremizem v političnih odločitvah nosilcev oblasti, kar se kaže v sprejemanju ideološko izključevalnih zakonov.

1.3 METODE IN TEHNIKE

- Analiza sekundarnih virov bo uporabljena za preučevanje različne literature in podatkov za kasnejše kritično soočenje ugotovitev o strankah ekstremne desnice in pripravo teoretičnega dela naloge.
- Študija primerov bo uporabljena z namenom analize ekstremno desnih strank na območju držav celotne EU. Potrebna bo analiza primerov ekstremno desnih strank v posameznih državah EU.
- Primerjalno raziskovanje bo služilo za primerjavo posebnosti ekstremno desnih strank v vzhodni in zahodni Evropi.

1.4 STRUKTURA NALOGE

Glede na postavljene cilje je naloga sestavljena iz dveh glavnih delov. V prvem, teoretičnem delu najprej kritično soočim različne koncepte ekstremno desnih strank in identificiram posamezne elemente, ki koncepte definirajo. Nato glede na območje držav Evropske unije in obdobje vzpona ekstremno desnih strank izpostavim značilnosti ter razlike v ekstremno desnih strankah vzhodne in zahodne Evrope. Temu sledijo še ugotovitve o posledicah volilnega (ne)uspeha strank ekstremne desnice.

V raziskovalnem delu sledi merjenje moči ekstremno desni strank posameznih držav in identifikacije oz. analize ključnih elementov, značilnih za posamezne stranke. Volilna (ne)uspešnost ekstremno desnih strank je analizirana v obdobju od 1980 do 2010 za države zahodne Evrope in v obdobju po letu 1989 za države vzhodne Evrope. Na koncu so podane raziskovalne ugotovitve o moči ekstremno desnih strank in posledicah, ki jih ta njihova moč prinaša.

2 TEORETIČNA IZHODIŠČA

Pri identificiranju ekstremne desnice je potrebno izpostaviti neenotnost raziskovalcev, saj »skoraj vsak, ki dela na področju desnega ekstremizma, izpostavlja primanjkljaj splošno sprejete definicije« (Mudde 1996, 228). Neenotnost se začenja že pri terminologiji, kjer ni konsenza niti o uporabi termina, ki označuje ekstremno desnico, niti o tem, kaj ta termin točno predstavlja. »Ne glede na to obstaja konsenz, da gre na področju desnega ekstremizma primarno za ideologijo v takšni ali drugačni obliki« (Mudde 1996, 228). Ideologijo avtorji večinoma definirajo kot skupek različnih elementov, vendar se elementi, njihova nujnost in njihovo število glede na raziskovalca močno razlikuje. Mudde (1996) v literaturi odkrije 26 definicij ideologije ekstremno desnih strank s kar 58 različnimi lastnostmi.

Ko je govora o ekstremni desnici, je potrebno povedati, da raziskovalci praviloma govorijo o ekstremni desnici po drugi svetovni vojni oziroma še konkretnije o časovnem obdobju po letu 1980, ki ga večinoma opredeljujejo kot tretji val vzpona ekstremno desnih strank. Tretji val je najprej opazen na območju držav zahodne Evrope, nadaljuje pa se po prehodu v demokracijo tudi v vzhodni Evropi. Zaradi kompleksnosti tematike in razlik med vzhodno in zahodno Evropo se, kot trdita Mikenberg in Perrineau (2004, 31), raziskave redko osredotočijo na območje celotne Evrope. Ravno te razlike je torej potrebno pri raziskavi celotnega območja EU zaznati in upoštevati.

2.1 RAZJASNITEV TERMINOLOGIJE EKSTREMNO DESNIH POLITIČNIH STRANK

Znotraj literature o ekstremnih desnih strankah se pojavlja različna terminologija, s katero avtorji označujejo ekstremno desnico, »kar je posledica primanjkljaja jasnih definicij« (Mudde 12, 2007). Uporabljajo se termini, kot so desni ekstremizem, neonacizem, neofašizem, ultra-nacionalizem, nova desnica, radikalna desnica (Velički 2010), pa tudi skrajna desnica, nacionalistični populizem (Norris 2005), radikalni populizem (Betz 1994; Mudde 2007), ultra desnica (Ramet 1999) in drugi.

Ko je govora o radikalnih populistih, novih populistih, nacionalnih populistih in podobno, pride pri različnih avtorjih do različnih razlag, kdo v to skupino spada. Nekateri raziskovalci,

kot npr. Betz (1994), populiste enači z ekstremno desnimi strankami kot celoto, pri drugih raziskovalcih pa so populistični le podskupina znotraj družine ekstremno desnih strank. Po drugi strani prihaja s terminom populistični do nejasnosti, saj ne spadajo vse populistične stranke v krog ekstremno desnih strank in obratno (Mudde 2007).

Prav tako so lahko problematični termini, kot so neofašizem, neonacizem ali nacizem, saj so se mnoge stranke distancirale od zapuščine fašizma in nacizma, tako da mnogi avtorji tovrstne izraze uporabljajo le kot podskupino znotraj družine ekstremno desnih strank (Carter 2005).

Pri vprašanju terminologije se v tej diplomski nalogi navežem na Elizabeth Carter (2005), ki uporabi izraz ekstremno desne stranke in mu da prednost pred drugim najpogostejšim izrazom – radikalna desnica. S tem se strinja Piero Ignazi (2003) in dodaja, da prvotno pojmovanje radikalne desnice nima veliko skupnega z današnjim pojmovanjem strank, ki jih uvrščamo v ekstremno desno družino. Še bolj pa se mu zdi sporen termin nova desnica, ki je zavajajoč in ne razkriva ekstremnosti ideologije. Norris (2005) pa problematičnost uporabe termina nova desnica za ekstremno desne stranke vidi v njegovem povezovanju z neoliberalnimi idejami o privatizaciji, odprtem pretoku kapitala, »ozkem« javnemu sektorju in ostalih idejah, ki sta jih v osemdesetih letih uveljavila Margaret Thatcher in Ronald Reagan. Pri uporabi terminologije Mudde (2002) ugotavlja tudi, da je termin radikalna desnica bolj razširjena v ameriški literaturi, medtem ko se v evropski pogosteje govori o ekstremni desnici.

2.2 IDEOLOGIJA EKSTREMNO DESNIH POLITIČNIH STRANK

Pri vprašanju, kakšni so značilni kriteriji, da določeno stranko označimo za ekstremno desno, se v odgovor lahko ponudi razlaga, da je to stranka, ki je najbolj desno v določenem prostorskem kontinuumu.

Pa vendar to še vseeno ne pomeni, da je to resnično stranka, ki je ekstremno desna¹, saj s tem ne pridobimo ključnih podatkov, kako desno se določena stranka nahaja, kje je meja med to stranko in strankami zmerne desnice ter ali je strank ekstremne desnice več oziroma jih sploh ni. K temu je potrebno dodati tudi specifične znotraj posameznih strankarskih sistemov in

¹ Stranke, kot so Nea Demokratija v Grčiji, Moderatarna na Švedskem ali Partido Popular v Španiji, so (bile) najbolj desne stranke v posameznem strankarskem sistemu, pa vendar nimajo nič skupnega s strankami ekstremne desnice (Ignazi 2003, 44).

odnosov znotraj njih². Zato nam je lahko tovrstno prostorsko razvrščanje le v oporo znotraj raziskave, kot ključnega pa je potrebno upoštevati kriterij strankarske *ideologije*³ (Mudde 2000; Carter 2005; Meindert 2005).

Ključni element ideologije ekstremne desne politike, kot pravi Rametova (1999), temelji na delitvi »mi« in »oni«, pri čemer so »oni« razumljeni kot nasprotniki oziroma sovražniki. »Oni« so tisti, ki so tuji in/ali drugačni, nestrpnost do »njih« pa je motor, ki poganja politiko ekstremno desnih strank. Ekstremni desničarji problematizirajo različnost, pa najsi bodo razlike v jeziku, rasi, spolni usmerjenosti, vedenju, verski pripadnosti, načinu življenja ali čem drugem. Politiko ekstremne desnice zato lahko označimo kot politiko *organizirane nestrpnosti*.

Tudi če politika ekstremne desnice ni odkrito sovražna, izključevalna ali protidemokratska, je kljub temu takšna že v svoji temeljni logiki (Ramet 1999; Yiftachel 2006; Minkenberg in Perrineau 2007). Ekstremno desne stranke nasprotujejo demokratični ideji o družbene enakosti in namesto individualnim pravicam dajejo prednost skupni avtoriteti, torej državi, naciji ali njihovi lastni skupnosti (Ignazi 2005).

Sodobne stranke ekstremne desnice, kot pravi Minkenberg (2002), sicer večinoma navidezno ne izključujejo demokracije. Vendar namesto prave demokracije želijo ustvariti etnokracijo, torej sistem, v katerem bi vseeno vladalo ljudstvo, vendar na temeljih nacionalne, jezikovne, verske, kulturne in politične homogenosti. Le-to pa lahko prinese samo izključevanje »drugih«, kar pravzaprav pomeni, da gre za vladavino privilegirane dominantne skupine državljanov znotraj določenega ozemlja.

Glede na to, katerim skupinam ideologija ekstremno desnih strank nasprotuje in katere ideološke lastnosti posamezne ekstremno desno politično stranko oblikujejo, raziskovalci oblikujejo različne podskupine teh političnih strank. Elizabeth Carter (2005, 50–52) družino ekstremno desnih strank razdeli na pet podskupin, pri čemer tudi opredeli lastnosti vsake od podskupin:

² Za razlike glej v Norris 2005, 105–125.

³ Ideologija je veliko širši pojem od programa določene stranke, nacionalizem ali populizem je bolj viden v odzivih stranke na posamezna vprašanja kot v samem programu (Ware 1996, 21).

- neonacisti, za katere je značilna radikalna ksenofobija, rasizem in odkrita protidemokracija;
- neofašisti, katere opredeljuje odkrita protidemokracija,
- avtoritarne ksenofobične stranke poudarjajo elemente radikalne ksenofobije, nasprotovanja imigraciji, spremembe znotraj demokracije in težnjo po močni državi;
- za neoliberalne ksenofobične stranke je značilna radikalna ksenofobija, rasizem in težnja po šibki državi
- neoliberalne populistične stranke pa definira težnja po večji demokratičnosti.

Sabrina Ramet (1999, 24) razdeli ekstremno desne stranke na pet prevladujočih podskupin: ultra nacionalisti, fašisti in prikriti fašisti, ultra konservativci, klerikalci ter radikalni populist.

Minkenberg (2011) ekstremno desne stranke razdeli na različne podskupine z ideološkimi določenimi lastnostmi in doda tudi časovno komponento. Avtokratskim fašistom pripisuje ideološko povezanost s fašističnimi režimi v medvojnem obdobju. Rasistične in etnocentrične politične stranke po njegovem prepričanju zagovarjajo ločitev različnih etničnih skupin in prepričanost v superiornost lastne etnične skupine ter prepričanje o nekompatibilnosti med različnimi etnijami in kulturami. Za avtoritarne populistične stranke Minkenberg (2011) meni, da so od vseh skupin najmanj natančno definirane, skupna pa jim je ikona močnega voditelja, določen populistični diskurz ter izključevanje. Religijski fundamentalisti na podlagi vere razlikujejo med »nami« in »njimi« in lastno vero vidijo kot superiorno ter na podlagi nje povečujejo lastno kulturo oz. lastne ljudi. Ignazi (2003) postavi pri opredeljevanju ekstremno desnih političnih strank časovno komponento v ospredje in tako loči dva tipa: tradicionalni (neo-fašistični) tip in post-industrijski tip ekstremno desnih političnih strank. Pri tradicionalnem tipu gre za prisotnost nostalgije, ki se nanaša na dediščino industrijske družbe v letih 1920 in 1930 in vlogo ekstremne desnice takrat. Pri post-industrijskem tipu pa tovrstne nostalgije po Ignazijevem (2003) mnenju ni, gre za ideje, ki nastajajo na novo in so nepričakovan produkt post-industrijske družbe. S tem se strinja tudi Meindert (2005), ki na ideološki ravni enači stari fašizem in novo ekstremno desnico.

2.2.1 Elementi ideologije ekstremno desnih političnih strank

Ključni za uvrščanje posameznih strank v ekstremno desno družino oziroma njene podskupine so ideološki elementi, torej lastnosti, ki jih v posamezni stranki zaznamo.

Posamezni raziskovalci se pri poskusih opredelitev v izboru elementov in njihovem številu močno razlikujejo, za nekatere zadostuje že prisotnost enega ali dveh elementov pri političnih strankah, da jih opredeljujejo kot ekstremno desne, drugi pa za to potrebujejo tudi deset elementov ali več. Elemente ideologije, ki jih različni raziskovalci izpostavljajo, lahko združimo v šest najpogostejše omenjenih skupin, znotraj katerih se raziskovalci navadno gibljejo, ko opredeljujejo ključne elemente ekstremno desnih političnih strank. Tako se najpogostejše izpostavljajo elementi nacionalizma, ksenofobije, močne države, nasprotovanje sistemu, rasizem (Mudde 1996) in pa fašizem. Raziskovalci izpostavljene elemente kombinirajo še z nekaterimi drugimi. Tako Betz (1993) poleg ksenofobije in močne države dodaja še (Betz, 1994) ideje neoliberalizma, torej individualizem in prosti trg, drugače povedano liberalnost na področju ekonomije in izključevanje po drugih kriterijih. Z neoliberalizmom povezane elemente izpostavita tudi McGann in Kitschelt (2005), ki ksenofobiji in ekonomiji prostega trga dodata še socio-kulturni konservatizem.

Več raziskovalcev omenja nacionalizem v kombinaciji z zelo različnimi elementi. Bustikova (2009) nacionalizmu doda kulturni konservatizem in anti-komunizem, Velički (2010) pa izpostavlja rasizem, social-darvinizem, avtoritarnost in revizionalizem. Minkenberg (2002) nacionalizem povezuje z nasprotovanjem sistemu kot osnovnim elementom in dodatnimi elementi, ki so: težnja po močni državi, fašizem, ksenofobija, rasizem in verski fundamentalizem. Ignazi (2005) izpostavi tri elemente za uvrstitev posamezne politične stranke v ekstremno desno družino, in sicer ekstremno desno pozicioniranost znotraj političnega spektra v neki državi, fašistične elemente v ideologiji in negativen odnos do političnega sistema. Prav tako Jackman in Volpert (1996) kot element za identifikacijo ekstremne desnice izpostavita postavitev na desnem robu političnega prostora in to povežeta z elementi fašizma ali nasprotovanja sistemu in ksenofobije ter kot neobvezna elementa dodata še populizem ter nacionalizem.

Mudde (2000) ideološko jedro ekstremno desnih strank razdeli na štiri elemente, ki bodo temelj tudi za mojo analizo. Ostali prej izpostavljeni elementi, kot so rasizem, fašizem in nasprotovanje sistemu, se pojavljajo precej redkeje, zato ne bodo ključni elementi raziskave, bodo pa omenjeni kot morebitni dodatni elementi v ekstremno desnih strankah držav EU. Osnovni elementi, ki jih Mudde (2000, 176–190) na podlagi lastne raziskave uvrsti v ideološko jedro ekstremno desnih političnih strank, so: nacionalizem, ksenofobija, močna

država in socio-ekonomski šovinizem. Element nacionalizma Mudde (2000) opredeli kot zavzemanje za enotnost znotraj določene države v političnem in/ali kulturnem smislu. Nacionalizem v ekstremno desnih političnih strankah je po njegovem mnenju viden skozi *interno homogenizacijo*, ki pogojuje, da lahko samo pripadniki določene nacije prebivajo v določeni državi, za ostale pa je možna asimilacija ali izgon ali skozi *zunanjo ekskluzivnost*, ki pogojuje, da vsi pripadniki določene etnične skupnosti bivajo v isti državi. Znotraj nacionalizma Mudde (2000) razlikuje tudi med etničnim in državnim nacionalizmom, pri čemer se etnični nacionalizem oblikuje na podlagi posamezne etnične skupine, za državni nacionalizem pa je pogoj enotnost znotraj ozemlja države in njene kulture.

Pri elementu ksenofobije gre, kot trdi Mudde (2000), za zavračanje vsega, kar je drugačno oziroma iz perspektive posamezne ekstremno desne stranke nenormalno ali »tuje«. Pogosto so v ekstremno desnih strankah usmerjeni proti priseljencem, iskalcem azila in/ali homoseksualcem (notranji nasprotniki), pa tudi nadnacionalnim organizacijam (zunanji nasprotniki).

Element močne države se nanaša, kot pravi Mudde (2000), na zahtevo po *zakonu in redu* na podlagi nacionalističnih in ksenofobičnih teženj. Ekstremno desne stranke zahtevajo ostra pravila oz. zakonodajo, ki se mora izpolnjevati striktno in brez popuščanja, vse to pa v obrambo nacije pred zlom od zunaj.

Pri tem elementu socio-ekonomskega šovinizma gre po besedah Muddeja (2000) za kombinacijo ksenofobije in nacionalizma, ki jih ekstremno desne politične stranke nato povežejo s socio-ekonomsko politiko. Zagovarjajo idejo, da mora država poskrbeti za »svoje ljudi« s sprejemanjem odločitev, ki bodo prinašale zaposlitve in visok življenjski standard; da pa bo to mogoče, je potrebno zaščititi suverenost države in zaostri politiko do tujcev.

2.3 TRETJI VAL VZPONA EKSTREMNO DESNIH POLITIČNIH STRANK

Kot ugotavlja Betz (1994), je v Evropi po drugi svetovni vojni zaradi zgodovinske izkušnje s fašizmom in nacizmom, pa tudi zaradi ekonomske rasti prostor za ekstremne stranke močno zmanjšan, vendar v šestdesetih in sedemdesetih letih pride do političnih pretresov, posledice katerih se resneje pokažejo v obdobju tretjega vala razcveta strank ekstremne desnice. Tudi Mudde (1996) meni, da so se stranke ekstremne desnice pojavljale v časovnih valovih, dokaj

skladno v različnih evropskih državah, kot tretji val ekspanzije ekstremno desnih strank pa se izpostavlja obdobje po letu 1980. Z njim se Minkenberg (2011) strinja v točki, da so večji volilni uspehi ekstremno desnih strank prišli šele po letu 1980, vendar opozarja, da se je prenova ekstremno desnih strank na ideološkem in organizacijskem nivoju začela že po letu 1968.

Družbenim spremembam v tem času sledijo torej politične posledice, ki prinašajo vzpon ekstremno desnih strank v državah EU. V družbi je vidno politično in socialno odtujevanje, nezadovoljstvo nad tradicionalnimi elementi političnega sistema in politike kot take. Tako teme, kot so nacionalizem, identiteta ter varnost, začnejo v zgodnjih osemdesetih letih prodirati v politično areno, kar prinese obrat v desno v večini evropskih držav (Ignazi 2003).

2.4 EKSTREMNO DESNE POLITIČNE STRANKE V ZAHODNI IN VZHODNI EVROPI

Raziskave ekstremno desnih strank se navadno osredotočajo posamezno na zahodno Evropo (Betz 1994; Kitschelt 1997; Ignazi 2003; Carter 2005) in vzhodno Evropo (Ramet 1999; Minkenberg 2002). Ker je v pričujočem diplomskem delu namen analizirati moč ekstremno desnih strank na območju celotne Evropske unije, je ključno razumeti specifične strank ekstremne desnice v vzhodni in zahodni Evropi.

Zahodna Evropa

V zahodnoevropskih državah pride v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja do prvih zametkov tretjega vala ekstremne desnice. Razloge za to lahko iščemo v socialnih in kulturnih spremembah, ki jih različni raziskovalci opisujejo kot prehod v postindustrializem, spremembo vrednot in drugo. Po letu 1980 pa začnejo stranke ekstremne desnice doživljati tudi večje volilne uspehe. Resničen preboj teh političnih strank v strankarsko areno se začne proti koncu osemdesetih let, ko se v duhu takratnega dogajanja in političnih sprememb začne odpirati tudi nov prostor za stranke ekstremne desnice. Dodatne spremembe prinesejo procesi globalizacije, prihajajoči neoliberalizem, konec hladne vojne ter demokratizacija držav bivšega vzhodnega bloka (Betz 1994; Minkenberg 2000).

Vzhodna Evropa

V postsocialistični centralni in vzhodni Evropi se začnejo pojavljati stranke ekstremne desnice po padcu starega sistema, torej po letu 1989. Gre za proces modernizacije na več nivojih

hkrati: prehod iz prejšnjih režimov v demokracijo, prehod v tržno ekonomijo in prehod v postindustrializem. Vse te spremembe so vidne v procesu konsolidacije demokracije ter s tem povezanimi ekonomskimi in socialnimi problemi, kar prinaša nov prostor za ideje ekstremne desnice. Ta prostor že v desetih letih dodobra zapolnijo novonastale stranke in gibanja ekstremne desnice (Minkenberg 2002). Nekatere od teh političnih strank nastanejo ravno iz protikomunističnih gibanj, kot sta primera na Poljskem in Madžarskem (Bustikova 2009). Ekstremna desnica je za države vzhodnega bloka najprej popolna neznanka in se pojavi sočasno s prihodom kapitalizma. Nasprotovanje kapitalizmu iz prejšnjega sistema izgine, vakuum pa ekstremna desnica zapolni z novimi nasprotniki – to so pripadniki manjšin, priseljenci itd. (Rizman 1998).

Razlike med ekstremno desnimi strankami v zahodni in vzhodni Evropi

Obučina (2009, 199–200) skozi primerjavo programov političnih strank ekstremne desnice in z njimi povezane literature pride do določenih razlik med ekstremno desnimi strankami vzhodne in zahodne Evrope. V zahodni Evropi je, kot pravi Obučina (2009), za razliko od vzhodne Evrope nasprotovanje migraciji glavni del programa ekstremno desnih strank. Razlog je enostaven, saj je priseljevanje v glavnem usmerjeno na zahodni del Evrope. Medtem pa se, kot piše Obučina (2009), stranke v vzhodni Evropi raje osredotočajo na določene etnične manjšine, ki so pogosto tarče njihove ksenofobije, v zahodni Evropi pa se etnične manjšine pogosto štejejo za del kulture določene države. Razlike se po mnenju Obučine (2009) pojavljajo tudi pri integraciji v Evropsko unijo in Nato. V zahodni Evropi želijo stranke ekstremne desnice ohraniti Evropsko unijo, ker je to omejeno in zaprto območje, seveda pod pogojem, da Evropska unija ne bo več kot skupnost suverenih držav. V tovrstnih strankah vzhodne Evrope pa je mnenje razdeljeno: določen del ekstremno desnih strank ima podobna stališča kot stranke v zahodnoevropskih državah, določen del pa nasprotuje integraciji v Evropsko unijo, saj naj bi država s tem izgubila suverenost. Poleg tega se po trditvah Obučine (2009) pojavljajo razlike pri elementu nacionalizma. V ekstremno desnih strankah vzhodne Evrope je prisotna težnja po »nastanku kulturno homogene nacionalne skupnosti« (Obučina 199, 2009), medtem ko v zahodni Evropi prevladuje »strah pred hitro demografsko, rasno in kulturno spremembo« (Obučina 2009,199).

Minkenberg (2002) k razlikam dodaja, da so ekstremno desne stranke vzhodne Evrope tudi bolj protidemokratske, k nasilju orientirane ter bolj obremenjene s preteklostjo kot ekstremno desne stranke v zahodni Evropi. Minkenberg (2011) izpostavlja tudi, da je v vzhodni Evropi

prostor za ekstremno desnico nekoliko skrčen, saj se nacionalistična ideologija pojavlja tudi v strankah, ki ne spadajo v krog ekstremno desnih strank. To pa pripisuje gradnji nacionalne identitete skladno s prehodi v demokracijo, torej šele po letu 1989. S tem pa so povezana tudi neurejena vprašanja nacionalnih manjšin, ki igrajo pomembno vlogo v politiki držav vzhodne Evrope.

3 ANALIZA EKSTREMNO DESNIH POLITIČNIH STRANK V EU

V tem delu bom analiziral in soočal ugotovitve številnih primerjalnih študij posameznih držav ali posameznih ekstremno desnih strank in iz njih izluščil podatke za primerjalno analizo in prikaz volilnega uspeha⁴ ter značilnosti ekstremno desnih političnih strank. Analiza poteka po v prvem delu naloge pripravljenem in postavljenem teoretskem okvirju, ki zagotavlja, da je kriterij za posamezne stranke, ki se v tej analizi uvrščajo v ekstremno desno družino, enak za vse obravnavane politične stranke.

3.1 EKSTREMNO DESNE POLITIČNE STRANKE V ZAHODNI EVROPI

V Avstriji in Italiji se stranke ekstremne desnice pojavijo že kmalu po drugi svetovni vojni. Velik del članov novoustanovljenih ekstremno desnih strank je bivših nacistov v Avstriji (Carter 2003) oziroma fašistov v Italiji (Ignazi 1998).

Avstrijska Freiheitliche Partei Österreichs (FPÖ) je ustanovljena leta 1956. Zaradi članske baze ter ekstremno desne ideologije je stranka v začetku na vseh ravneh popolnoma izključena iz možnosti vladanja. Po letu 1966 se začne stranka počasi odmikati od ideologije ekstremne desnice, zato pride v drugi polovici osemdesetih let do notranjih trenj, zmaga pa uspe ekstremno desnemu krilu stranke. Novi predsednik postane karizmatični populist Jörg Haider (Morrow 2000). Do leta 1983 stranki na parlamentarnih volitvah podpora niha med 5 in 7 % glasov, pod Haiderjevim vodstvom pa stranka doživlja velik vzpon, ki se začne leta 1986 z doseženimi 9,7 % glasov. Leta 1990 podpora naraste na 16,6 % glasov, na naslednjih volitvah 1994 pa je volilna podpora že 22,5 % glasov. Najboljši rezultat na parlamentarnih volitvah pa stranki uspe leta 1999, ko jim volivci namenijo 26,9 % glasov, s čimer postanejo druga najmočnejša stranka v parlamentu in leta 2000 vstopijo v novo vladno koalicijo skupaj z Österreichische Volkspartei (ÖVP) (Carter 2003). Posledica vstopa FPÖ v vlado je velik mednarodni odziv, EU grozi s sankcijami. Na parlamentarnih volitvah leta 2002 zaradi notranjih trenj stranka doseže le še 10 % glasov, vendar ponovno sodeluje v vladni koaliciji.

⁴ Moč ekstremno desnih strank se bo merila z uspehom na parlamentarnih volitvah glede na izpolnjene vse tri pogoje:

a) da je stranka v eni izmed držav, ki so članice EU.

b) da doseže najmanj 3% glasov na vsaj enih parlamentarnih volitvah v obdobju 1980–2010.

c) da izpolnjuje vsaj dva od štirih temeljnih ideoloških kriterijev, ki jih poda Mudde (2000).

Kot ugotavlja Duncan (2010), je v obdobju, ko je FPÖ del dveh vladnih koalicij (2000–2006), na področju migracijske politike prišlo do močno restriktivnih ukrepov, ki jih poleg stranke FPÖ podpira tudi partner v koaliciji, stranka ÖVP. Politike, sprejete v tem obdobju, kažejo v smeri omejevanja pravic in izključevanja, kar je še posebej vidno na področju državljanstev in azila (Meret 2009). V letu 2005 pride v FPÖ do neskladij, zaradi česa del stranke pod vodstvom Jorga Haiderja ustanovi novo stranko – Bündnis Zukunft Österreich (BZÖ). FPÖ ponovno okrepi ekstremno desna stališča, ki jih je zaradi pritiska EU v času vladanja omilila, ter doseže 11 % glasov leta 2006 in 17,5 % leta 2008 (Meret 2009).

Ekstremna desnica v Italiji je od druge svetovne vojne potrebovala nekaj časa, da se je asimilirala v demokratično okolje. To velja predvsem za stranko Movimento Sociale Italiano (MSI), ki je iz antisistemske neofašistične stranke postala stranka nove ekstremne desnice (Chiarini 2011). MSI je v spodnjem domu italijanskega parlamenta na parlamentarnih volitvah med leti 1953 in 1994 dosegala med 5 in 10 % volilnih glasov. Leta 1995 se stranka zaradi različnih razprtij in škandalov razpusti (Gallagher 2000). Bivši člani stranke ustanovijo stranko Alleanza Nazionale (AL) Kot trdi Ignazi (2005, 336), je to ista stranka z novim imenom, Gallagher (2000, 72) pa spremembo zazna le v videzu stranke, vendar pa ideologija ostaja enaka. Opaznejše spremembe v stranki se začno dogajati šele po letu 2002, predvsem v smeri omilitve ekstremnih stališč. AL na parlamentarnih volitvah leta 1994 doseže 13,5 % glasov, dve leti kasneje 15,7 %, v letih 2001–2006 pa beleži 12-odstotno volilno podporo. Leta 2007 se AL s stranko Forza Italia združi v stranko Popolo della Libertà (PDL) pod vodstvom Silvia Berlusconija, te stranke pa po danih kriterijih ne gre več uvrščati v ekstremno desnico.

Del italijanske ekstremne desnice je, kot pravi Meret (2009), tudi stranka Lega Nord (LN), ki nastane leta 1991, in sicer iz združenih več manjših strank pod vodstvom karizmatičnega Umberta Bossija. Volilni preboj stranki uspe leto kasneje z doseženimi 8,7 % glasov, od takrat naprej pa se rezultati na volitvah v parlament gibajo med 4 in 10 % glasov. Sprva stranka ne gradi toliko na idejah ekstremne desnice, zato se pravi preboj v ekstremno desno družino začne po letu 1999, ko migrantska vprašanja postajajo bistvo strankine ideologije (Meret 2009). Obe ekstremno desni stranki sodelujeta v vladnih koalicijah: AL v obdobju 1994–1996 in 2001–2006, Lega Nord pa med 1994–1996, 2001–2006 in 2008–2011. AN in LN v drugi vladi uveljavita ekstremnost stališč v leta 2002 sprejetem t. i. Bossi–Fini zakonu (po predsednikih obeh strank), v katerem je zapisano, da lahko v Italiji bivajo ali pridobijo

državljanstvo le tujci z vnaprej dogovorjeno zaposlitvijo in z ekonomsko samozadostnostjo. Skladno s tem zakonom je možna fizična deportacija oseb, ki ne ustrezajo določenim kriterijem, in nasprotuje kakršni koli pomoči nezaposlenim imigrantom iz območja izven EU (Chiarini 2011).

V Franciji stranka Front National (FN) nastane leta 1972 iz neofašističnega gibanja Ordre nouveau, strankino prvo ime pa je karizmatični Jean-Marie Le pen, ki je stranko vodil skoraj štiri desetletja, do leta 2011, ko ga na predsedniškem mestu zamenja hči Marie Le-Pen. Front National je del francoske strankarske arene na nacionalnem nivoju kontinuirano že od leta 1983 in je hkrati ena najuspešnejših ter najbolj mednarodno izpostavljenih strank ekstremne desnice. FN ustanovi tudi transnacionalno mrežo strank ekstremne desnice skupaj z madžarsko Jobbik, italijansko Fiamma Tricolore, švedsko Sverigedemokraterna in drugimi manjšimi strankami (Shields 2007). Na parlamentarnih volitvah od leta 1986 FN dosega od 10 do 15 % glasov v prvem krogu volitev, še najslabši izid beleži leta 2007 s 4,3 %. V Franciji, pa tudi v nekaterih drugih državah (npr. Belgija, Nizozemska, Italija) politične stranke sprejmejo *cordon sanitaire*, dogovor, zaradi katerega nihče ne sodeluje s FN, tako da ji na tak način preprečujejo dostop do oblasti⁵ (Camus 2011). Zaradi polpredsedniškega sistema v Franciji, ki daje veliko moč predsedniku, je potrebno omeniti tudi rezultate FN oziroma njenega kandidata na predsedniških volitvah. Kandidat stranke je bil vseskozi predsednik stranke Jean- Marie Le-Pen, ki je od leta 1988 dosegal rezultate okoli 1% volilnih glasov, z izjemo volitev 2007, ko dobi samo 10,%⁶ (Shields 2007) .

Ena bolj konstantnih strank ekstremne desnice na območju Evropske unije je tudi belgijska Vlaams Blok (VB), ki je ustanovljena leta 1979. Podpora stranki je sprva nizka, saj v obdobju 1981–1987 doseže enega oz. dva mandata v parlamentu. V tem času se stranka spreminja in s prihodom novih članov iz nacionalističnega podmladka stranka v ideologiji začne bolj izpostavljanje nasprotovanje migracijam (Coffe 2005). Na volitvah v parlament leta 1991 stranka doseže 6,6 % glasov in postaja vedno resnejša belgijska politična sila. Kot odziv stranki se ustanovljajo organizacije, ki kažejo svoje nestrinjanje z ideologijo stranke, med

⁵ Čeprav je bila FN ves čas v glavnem odrezana od vzvodov odločanja (*cordon sanitaire*), se ji pripisuje pomemben vpliv na del volilnega telesa, kar je odprlo vprašanja blizu ekstremni desnici tudi v ostalih francoskih strankah. Delovanje ekstremne desnice povezujejo tudi s porastom rasnih konfliktom v zadnjih 20 letih (Camus 2011).

⁶ Leta 2007 je Sarkozy na predsedniških volitvah poskusil z nekaterimi ekstremno desnimi stališči, ki jih je zagovarjala FN na področju migracij, zakona in reda, multikulture družbe (Camus 2011), kar predsedniškemu kandidatu FN Le-Penu pokvari rezultat, ki je na predsedniških volitvah najslabši po letu 1974.

ostalimi političnimi strankami pa se sklene dogovor, t. i. *cordon sanitaire*, o izključevanju VB iz kombinacij za katero koli koalicijo (Mudde 2000). Vendar stranka VB še naprej dosega dobre rezultate na nacionalnem nivoju (parlament in senat), kot tudi na subnacionalnem in nadnacionalnem. Na parlamentarnih volitvah leta 1995 stranka volilni rezultat spet izboljša in doseže 7,9 % glasov, stopnjevanje pozitivnih rezultatov pa se nadaljuje še leta 1999 (9,9 %) in 2003 (11,6 %). Leta 2004 se stranka zaradi odločitve sodišča o kršenju zakona proti rasizmu preimenuje v Vlaams Belang, hkrati pa tudi zmehča nekatera svoja stališča, vendar do bistvenih sprememb ideologije ne pride (Erk 2005). Na parlamentarnih volitvah leta 2007 pod novim imenom VB doseže 12-odstotno podporo, nekoliko nižjo, 7,8-odstotno, pa leta 2010. Stranka ves čas ostaja izolirana od ostalih političnih strank v državi, vendar pa hkrati izvrstno sodeluje z drugimi evropskimi ekstremno desnimi strankami, še posebej s francosko Front National, nizozemsko Centrumpartij '86, kontakte pa vzpostavijo tudi s strankami iz vzhodne Evrope (Mudde 2000).

Pri danskih strankah ekstremne desnice, kot ugotavlja Meret (2011), za razliko od italijanske AL, francoske FN in avstrijske FPÖ ni vidnih povezav s preteklostjo. Za ekstremno desne stranke na Danskem je značilen etnični nacionalizem in nasprotovanje migracijam ter posledično nasprotovanje multietnični in multikulturni družbi (Meret 2011). Politična stranka ekstremne desnice Fremskridtsparti pride v parlament leta 1973 s 15,9 % glasov. V obdobju 1981–1998 se volilni uspeh stranke giblje med 4 in 9 %, po letu 2000 pa stranki preboj v parlament ne uspe več. Nekateri člani Fremskridtsparti ustanovijo Dansk Folkeparti in leta 1998 prvič vstopijo v parlament s 7,4 % volilnih glasov. Na volitvah leta 2001 stranka uspeh izboljša na 12 % glasov in zaradi šibkosti vlade postane pomemben partner, kar jim omogoča večji vpliv v procesu odločanja, čeprav formalno niso del koalicije. Ta njihov vpliv se reflektira v sprejetem aktu o tujcih, katerega pobudnik je bila Dansk Folkeparti, posledice tega akta pa so bile oteženi pogoji za pridobitev državljanstva, zaradi česar se zgodi upad pridobljenih državljanstev. To znotraj stranke pogosto izpostavljajo kot konkreten rezultat, ki so ga bili s prevzemom odgovornosti sposobni doseči (Meret 2011).

Leta 1991 je na Švedskem ustanovljena ekstremno desna stranka Ny Demokrati (NyD), kateri uspe preboj na prvih volitvah v parlament leta 1991 s 6,7 % glasov, že na naslednjih volitvah pa med drugim zaradi notranjih sporov in škandalov uspeha ne ponovi in ostane izven parlamenta ter leta 2000 razpade. Danes največja stranka ekstremne desnice na Švedskem, Sverigedemokraterna (SD), pa je bila ustanovljena leta 1988 in je najprej neuspešno

sodelovala na parlamentarnih volitvah. Določene uspehe beleži po letu 2000 le na lokalnem nivoju. Preboj v parlament jim uspe šele leta 2010, ko dobijo 5,7 % glasov (Loow 2011).

Finska ekstremno desna stranka Perussuomalaiset (PS) nastane leta 1995 ter na parlamentarnih volitvah leta 1999 dobi 1 % (1 mandat), štiri leta kasneje pa 1,5 % (3 mandati). Na volitvah 2007 rezultat izboljša in dobi 4 % glasov ter s tem 5 mandatov.⁷ Čeprav ni dvoma, da gre za stranko ekstremne desnice, velja izpostaviti, da tipično ideologijo ekstremne desnice stranka predstavlja v primerjavi z nekaterimi drugimi strankami ekstremne desnice, s precej blažjo retoriko in v kombinaciji z všečnim populizmom (Arter 2010).

Na Nizozemskem se zametki ekstremne desnice začnejo po letu 1980 s strankama Centrum Partij in Centrum democratien. V osemdesetih letih so v obeh strankah beležili nekaj volilnih uspehov na parlamentarnih volitvah v spodnji dom (1–3 mandati). V stranki Centrum Partij so doživljali številne notranje pretrese, 1998 pa je bila stranka celo imenovana za kriminalno organizacijo in uradno prepovedana po odločitvi sodišča (Mudde 2000), Centrum democratiet pa v devetdesetih letih ni več ponovila ali izboljšala prejšnjih volilnih rezultatov. Po 20-letnem zatišju, ko ekstremna desnica na Nizozemskem na nacionalnem nivoju ne dosega resnejših uspehov, pride do leta 2002 do preboja s stranko The Lijst Pim Fortuyn (LPF). Stranka LPF ni samo ekstremno desna stranka, pač pa je nasploh stranka ekstremov in je tudi znotraj ekstremno desne družine izstopajoča (Mudde 2007). LPF leta 2002 ustanovi karizmatični populist Pim Fortuyn, ki je hkrati odkriti homoseksualec in zagovornik pravic gejev. Pim Fortuyn ostane na mestu predsednika stranke le tri mesece, saj je devet dni pred volitvami žrtev atentata. Kljub smrti voditelja nekaj dni pred volitvami stranka dobi 17 % glasov in s tem 26 poslanskih sedežev, kar je najboljši rezultat katerekoli stranke, ki se prvič prebije v parlament na Nizozemskem. LPF postane del vladajoče koalicije, vendar ta prav zaradi notranjih sporov znotraj LPF razpade že v 86 dneh. Razpad vlade vodi do predčasnih volitev, na katerih LPF dobi le še 5,7 % glasov in osem poslanskih sedežev, na naslednjih volitvah leta 2006 pa stranka izgine iz političnega zemljevida (Mudde 2007).

Leta 2004 Geert Wilder izstopi iz stranke Volkspartij voor Vrijheid en Democratie, ker je stranka podpirala vstop Turčije v Evropsko unijo. Nato kot samostojni poslanec v parlamentu pogosto uporablja protimuslimansko retoriko (Eissens in Bronkhorst 2011), pred naslednjimi

⁷ Vzpon stranke se tu ne ustavi, saj na volitvah Evropski parlament leta 2009 dobi 9,8 % glasov na nacionalnih parlamentarnih volitvah, 2011 pa 19 %.

volitvami leta 2006 pa ustanovi stranko Partij voor de Vrijheid (PVV)⁸, katera nato dobi 5,9 % glasov, rezultat pa še stopnjuje leta 2010, ko se lahko pohvali s 15,5 % glasov. V stranki nasprotujejo migraciji muslimanov ter pozivajo k etničnem popisu državljanov. Wilders v javnosti in parlamentu izziva z zelo grobimi proti muslimanskimi izjavami, PVV pa kljub temu zanika lastno povezanost z idejami ekstremne desnice. Opazen je vpliv PVV na druge politične stranke, saj se stališča zmernejših strank radikalizirajo zaradi uspeha PVV (Eissens in Bronkhorst 2011). Leta 2010 pa stranka postane tudi zunanji partner manjšinske vlade.

Tabela 3.1: Volilna podpora ekstremno desnih strank na parlamentarnih volitvah v obdobju 1980–2010

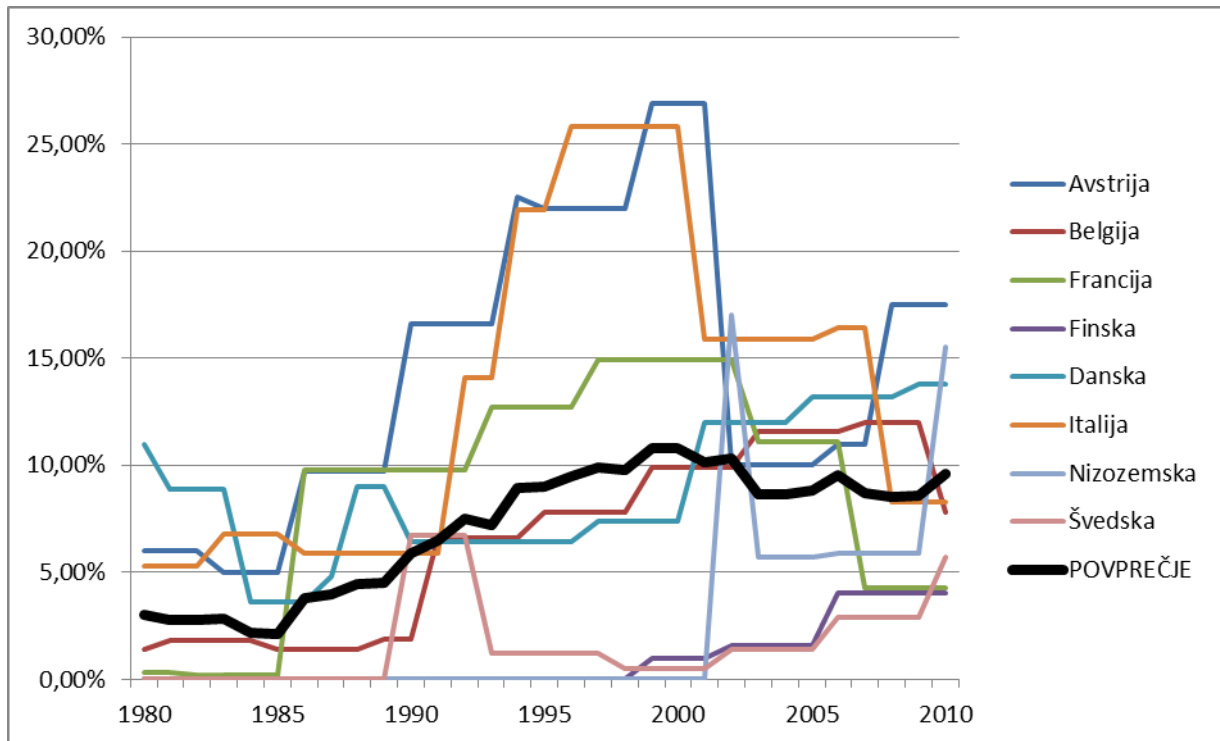
	Avstrija FPÖ	Belgija VB	Francija FN	Finska PS	Danska FRP	DF	Italija LN	MSI/AL	Nizozemska LPF	PPV	Švedska NyD	SV
1980												
1981					8,9 %							
1981												
1982												
1983	5,0 %				3,6 %							
1984								6,5 %				
1985												
1986	9,7 %		9,8 %									
1987					4,8 %							
1988			9,8 %		9,0 %							
1989								5,5 %				
1990	16,6 %				6,4 %							
1991		6,6 %									6,7 %	
1992							8,7 %	5,3 %				
1993			12,8 %									
1994	22,5 %				6,4 %		8,4 %	13,5 %				
1995	21,9 %	7,8 %										
1996							10,1%	15,7 %				
1997			14,9 %									
1998						7,4 %						
1999	26,9 %	9,9 %										
2000												
2001						12,0%	3,9 %	12,0 %				
2002	10,0 %		11,1 %						17,0 %			
2003									5,7 %			
2004												
2005						13,3%						
2006	11,0 %						4,1 %	12,3 %		5,9 %		
2007		12,0 %	4,3 %	4,0 %		13,9%						
2008							8,3 %					
2009												
2010		7,8 %								15,9%		5,7 %

Viri: Electionresources, European election database

⁸ Stranka je popolnoma pod vplivom Geerta Wildersa, brez demokratičnih struktur znotraj stranke, poslance pa izbira Wilders sam (Eissens in Bronkhorst 2011).

3.1.1 Gibanje podpore ekstremno desnim političnim strankam

Graf 3.1: Gibanje volilne podpore ekstremno desnim političnim strankam v zahodni Evropi na parlamentarnih volitvah v obdobju 1980–2010

Kot je videti iz grafa 3.1 podpora ekstremno desnim strankam na parlamentarnih volitvah v zahodni Evropi med leti 1980 in 1995 skoraj ves čas raste. V obdobju rasti se povprečna volilna uspešnost dvigne iz 3 na 9 % glasov do leta 1995, od takrat naprej pa je podpora stabilna med 9 in 11 % glasov. Dvig podpore v prvih 15 letih gre pripisati tako predvsem vstopu v parlament strank ekstremne desnice na Švedskem in kasneje na Finskem, kot tudi dvigu podpore obstoječim strankam v Avstriji, Belgiji, Franciji in Italiji. Prav padec podpore v Italiji, Avstriji in Franciji poskrbi za manjši padec povprečja po letu 2000. Trend podpore ekstremno desnim strankam v zahodni Evropi v zadnjih 30 letih je v vzponu. Ne gre za podporo na le enih volitvah, ampak so stranke prisotne daljše obdobje tako v Italiji, Franciji, Belgiji in Avstriji. Izjemi sta Nizozemska LPF in Švedski Ny Demokrati, v katerih je naglemu vzponu sledil tudi hiter padec.

Kar se tiče sodelovanja ekstremno desnih strank v vladnih koalicijah, pride do spremembe po letu 1994. V obdobju do devetdesetih let so stranke ekstremne desnice popolnoma izločene in ne sodelujejo z drugimi strankami, v več državah velja tudi *cordon sanitaire*. Za ostale

stranke, civilno družbo in medije so stranke ekstremne desnice napaka v sistemu, ki jo je potrebno izolirati. Sprememba v tem pogledu se zgodi leta 1994 v Italiji, ko ekstremno desni stranki postaneta del vladne koalicije. Šest let kasneje postane del koalicije tudi ekstremno desna stranka v Avstriji in leta 2002 še na Nizozemskem. Na Danskem pa Dansk Folkeparti pomaga šibki vladi s podporo iz opozicije. Ekstremno desne stranke v Italiji (FN in AL) in v Avstriji (FPÖ) v pogledu sodelovanja v vladi niso muhe enodnevnice, saj vstop v vlado tudi ponovijo. Kot so ugotovili Meret (2009), Dunacan (2010), Chiarini (2011) in drugi, so se ekstremno desne stranke v času sodelovanja v vladi v uveljavljanju svoje ideologije precej omejile. Razlog so pritiski iz tujine, zlasti EU, in v notranji pritiski ostalih strank, med drugim tudi tistih, ki ekstremno desne politične stranke povabijo k sodelovanju v vladnih koalicijah. Kljub določeni umiritvi stališč so ekstremno desne stranke v vladi tako v Italiji kot v Avstriji uspele pri sprejemu izključujoče zakonodaje, predvsem pri zaostritvi pogojev za pridobitev državljanstva, stalnega in začasnega prebivališča ter azila. Je pa v državah zahodne Evrope, kjer ekstremna desnica nikoli ne sodeluje v vladi, prišlo do sprememb v političnem okolju. Stranke ekstremne desnice niso več črna pika sistema, pač pa se sprejemajo kot normalen del strankarske arene, njihova stališča pa do določene mere tudi sprejemajo ali jih celo delno prevzemajo v nekaterih zmernih desnih strankah.

3.1.2 Ideologija ekstremno desnih političnih strank v zahodni Evropi

Kot je opazno pri poskusih definiranja ideologije ekstremno desnih strank, se posamezne ekstremno desne politične stranke razlikujejo. Kljub razlikam pa je opaziti več skupnih točk, ki so značilne za ekstremno desne stranke zahodne Evrope. V štirih državah so prisotni vsi štirje⁹ ideološki elementi, in sicer v Avstriji, Belgiji, Franciji in v italijanski stranki Lega Nord. Kot je vidno v tabeli 3.2 sta elementa nacionalizma in ksenofobije skupaj prisotna v vseh analiziranih strankah, razen v italijanski stranki Msi/AL, kjer ksenofobije ni opaziti.

Glede na kritično soočenje ugotovitev v študijah je najbolj izpostavljen element ksenofobije, pri čemer so v vseh strankah tarča ksenofobije muslimani, pogosto pa so izpostavljeni tudi priseljenci, večina ekstremno desnih strank zahodne Evrope pa nasprotuje tudi Evropski uniji.

⁹ Pri izbiri ideoloških elementov so naslonim na Mudda (2007), ki v ideološko jedro ekstremno desnih strank glede na lastno raziskavo, uvrsti elemente nacionalizma, ksenofobije, močne države in socio-ekonomskega šovinizma.

Tabela 3.2: Ideologija ekstremno desnih političnih strank v zahodni Evropi

Država	Stranka	Ksenofobija	Nacionalizem	Močna država	Socio-ek. šovinizem
Avstrija	Freiheitliche Partei Österreichs	Muslimani, afriški priseljenci, priseljenci iz Balkana, prosilci za azil, EU	da	da	da
Belgija	Vlaams Blok/Belang	Muslimani, priseljenci iz Balkana, prosilci za azil, EU	da	da	da
Francija	Front National	Muslimani, afriški priseljenci, EU	da	da	da
Finska	Perussuomalaiset	Muslimani, homoseksualci, EU	da		
Danska	Fremskridtsparti	Muslimani	da		
	Dansk Folkeparti	Muslimani, EU	da		
Italija	Lega Nord	Muslimani, afriški priseljenci, prosilci za azil, EU, homoseksualci	da	da	da
	MSI/AL	/	da	da	
Nizozemska	The Lijst Pim Fortuyn	Muslimani, EU	da		
	Partij voor de Vrijheid	Muslimani, EU	da		
Švedska	Ny Demokrati	Muslimani, priseljenci iz Balkana, Romi, homoseksualci, Judi, EU	da	da	
	Sverigedemokraterna	Muslimani, priseljenci iz Balkana, Romi, EU	da	da	

3.2 EKSTREMNO DESNE POLITIČNE STRANKE V VZHODNI EVROPI

V nekaterih državah vzhodne Evrope je vzpon ekstremno desnih strank po prehodu v demokracijo bliskovit. Tako že na prvih demokratičnih parlamentarnih volitvah 1990 sodeluje Češka ekstremno desna stranka Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa (SPR-RSČ)¹⁰, ki gre na volitve skupaj s stranko Všelidová demokratická strana (VDS), a dobi le 1 % glasov. Rezultat stranke SPR-RSČ se popravi že na naslednjih volitvah, ko se s 5,9 % glasov prebijejo v parlament. Leta 1996 stranka rezultat še izboljša; dobi 8 % glasov in zaradi manjšinske vlade postane pomembnejši akter v parlamentu. Na

¹⁰ Stranka nastane leta 1989 in se registrira leta 1990 (Mareš 2012).

predčasnih volitvah leta 1998 SPR-RSČ osvoji 3,9 % glasov, kar je premalo za ponoven vstop v parlament¹¹ (Kreidl in Vlachova 2000).

Slovaška ekstremno desna stranka Slovenska narodna strana (SNS) nastane 1989 in se sprva zavzema predvsem za neodvisno in samostojno Slovaško. Ko Slovaška leta 1993 postane samostojna država, pa SNS začne ideologijo graditi na nacionalizmu in poskusih rehabilitacije fašistov iz obdobja med drugo svetovno vojno (Milo 2005). Na parlamentarnih volitvah leta 1990 stranka doseže 13,9 % glasov, na naslednjih treh parlamentarnih volitvah SNS rezultata ne ponovi, vendar ostaja v parlamentu. Leta 2002 s 3,3 % glasov ostane pod volilnim pragom vstopa v parlament. Na naslednjih volitvah leta 2006 stranki SNS uspe povratek v parlament z 11,6 % glasov, leta 2010 pa jih dobi 5,1 %. SNS je ena redkih ekstremno desnih strank vzhodne Evrope, ki sodeluje v vladni koaliciji, in to celo dvakrat. Prvič ji to uspe med leti 1994 in 1998, drugič pa od 2006 do 2010. Kot ocenjuje Milo (2005, 214), je stranka precej poslušen in neproblematičen koalicijski partner v prvi vladi, podobno pa velja tudi za drugo vlado, tudi zato, ker stranka svoja ekstremna stališča skozi leta tudi nekoliko umirja (Mikenberg in Pascal 2007).

V Romuniji je leta 1990 ustanovljena ekstremno desna Partidul Unității Naționale a Românilor (PUNR), leto kasneje pa nastane še ekstremno desna Partidul România Mare (PRM)¹². Obe stranki sodelujeta na volitvah leta 1992 in vstopita v parlament s 7,7 % (PUNR) oziroma 3,9 % (PRM) glasov ter postaneta tudi del vladne koalicije. Skupaj s koalicijskimi partnerji podpišeta sporazum, ki »prepoveduje rasizem, antisemitizem, ekstremizem in totalitarizem« (Sharif v Mudde 2007, 281). Na naslednjih volitvah nekoliko manj ekstremna (Minkenberg 2002) PUNR doseže 4,3 % glasov, PRM pa 4,4 %. Leta 2000 stranka PUNR izpade iz parlamenta, PRM pa postane največja opozicijska stranka z 19,5 % glasov. Rezultata PRM več ne ponovi, saj leta 2004 doseže 12,9 %, na naslednjih volitvah 2008 pa le še 3,15 % glasov, kar je pod pragom vstopa v parlament.

Na drugih parlamentarnih volitvah v Sloveniji leta 1992 Slovenska nacionalna stranka (SNS)¹³ prvič kandidira in z 10 % glasov in 12 poslanci postane četrta najmočnejša stranka v parlamentu. Rezultata sicer ne ponovi, vendar ostaja z rezultati med 3 in 7 % glasov prisotna

¹¹ Od takrat volilni rezultati stranke le še padajo, leta 2000 pa razglasi bankrot. Leta 2008 se stranka sicer ponovno aktivira, vendar ostaja na obrobju politične arene (Mareš 2012).

¹² Stranko vodi karizmatični Vadim Tudor, ki si stranko podredi in jo oblikuje v strogo hierarhično organizacijo brez notranje demokracije, stranka nasprotuje demokraciji in si prizadeva za vzpostavitev zgodovinskih meja (Cipoes 2012).

¹³ Stranko ves čas vodi Zmago Jelinčič, ki je praktično nezamenljiv ter stranko oblikuje po svoje.

v slovenskem parlamentu do leta 2010. Na volitvah 1992 SNS posebej izpostavlja etnični nacionalizem in idejo o veliki etnično čisti Sloveniji (Rizman 1998). Za razliko od večine ostalih ekstremno desnih strank v vzhodni Evropi je migrantsko vprašanje pri slovenski ekstremni desnici v devetdesetih letih močno prisotno, predvsem zaradi številnih priseljencev iz območja bivše Jugoslavije. Kot ocenjuje Rizman (1998), stranka leta 1993 po odhodu dela poslancev¹⁴ nekoliko omehča svoja stališča, vendar ideologija ekstremne desnice ostaja, konflikt v stranki pa se ponovi tudi leta 2008¹⁵. Stranka je ves čas dejavna v opoziciji, tarče njene ksenofobije pa se spreminjajo glede na izpostavljenost posamezne družbene skupine v javnosti.

Tudi na Madžarskem po prehodu v demokratični sistem leta 1993 pod vodstvom Istvan Csurka nastane ekstremno desna stranka Magyar Igazság és Élet Pártja (MIEP). Leta 1998 na parlamentarnih volitvah dosežejo 5,6 % glasov in s tem prvič pridejo v parlament (Bernath in drugi, 2005). Na naslednjih volitvah leta 2002 stranka doseže 4,4 % glasov, kar je premalo za ponovni preboj v parlament. Nato na parlamentarnih volitvah leta 2006 MIEP nastopi skupaj z ekstremno desno stranko Jobbik, vendar jima preboj v parlament ne uspe. MIEP ostane na političnem obrobju, stranka Jobbik¹⁶ pa uspe leta 2010 na parlamentarnih volitvah doseči 16,7 % glasov. Jobbik je sicer v opoziciji, vendar je kljub temu pri več ideoloških vprašanjih blizu vladajoči stranki Fidesz, ta pa se večkrat nevarno približa idejam ekstremne desnice (Tamas 2011), predvsem pri vprašanju pravic Romov (Stadelmann 2013, 102).

Na Poljskem se ekstremno desne stranke razvijejo šele po letu 2000¹⁷. V tej močno katoliški državi stranke ekstremne desnice predvsem izrabljajo katolicizem ter ga povezujejo z nacionalizmom in ksenofobijo, na čemer gradijo sovraštvo do tistih, ki želijo po njihovem prepričanju izpodkopati močno poljsko katoliško nacijo (Pankolowski 2011). Pri tem pa se ozirajo tudi na preteklost in »rdeče« sile. Ekstremno desni stranki Samoobrona

¹⁴ Razlog za odhod so nesoglasja (ideološke razlike ter boj za moč v stranki) med člani in predsednikom stranke Zmagom Jelinčičem (Kuzmanić 1995).

¹⁵ Tudi v drugem konfliktu se pojavijo nesoglasja med predsednikom Zmagom Jelinčičem in člani stranke, posledica je odhod nekaterih poslancev stranke.

¹⁶ Jobbik, katere geslo je »Madžarska pripada Madžarom«, v letu 2007 ustanovi tudi madžarsko gardo, nekakšno nadomestno policijo, ki po manjših mestih uveljavlja zakon in je znana po nasprotovanju Romom in Judom (Halasz 2009).

¹⁷ Ekstremna desnica je na poljskem prisotna že v poznih devetdesetih letih prejšnjega stoletja, skozi organizacijo Narodowe odrodzenie polski – Nop. Predstavniki so bili mlajša generacija, ki se je napajala na sovraštvo do judov, rasizmu, nasprotovanju demokraciji, nasprotovanju vstopu v Evropsko unijo. Podarjali so fašistične simbole in se napajali iz predvojnega fašizma. Razen posameznikov znotraj gibanja pa niso postali akter na političnem parketu (Pankolowski 2011).

Rzeczypospolitej Polskiej (SRP) in Liga Polskich Rodzin (LPR) doživita prvi uspeh na parlamentarnih volitvah leta 2001 s 7,9 oziroma 10,2 % glasov, na naslednjih volitvah leta 2005 pa vstopita tudi v vladno koalicijo, ki deluje do leta 2007. V teh dveh letih se precej spremeni zunanja politika z močno protirusko in protinemško držo, dogaja se tudi vključevanje članov ekstremne desnice na vodilna mesta v javnem sektorju (Pankolowski 2011). Ministrstvo za šolstvo pod vodstvom ministra LPR nasprotuje izdaji publikacije s poglavjem o homofobiji, ker je šlo po njihovem za propagando homoseksualnosti. Dela nekaterih tujih avtorjev pa so bila tudi umaknjena iz šolskega kurikulumu. V obdobju te vlade se je mnogo Poljakov izselilo, v glavnem zaradi brezposelnosti, določene družbene skupine, npr. homoseksualci, pa tudi zaradi netolerance (Pankowski 2011). Po padcu vlade leta 2007 nobeni od omenjenih strank preboj v parlament ne uspe več.

Še kasneje kot na Poljskem pa se volilni preboj ekstremno desnih strank zgodi v Bolgariji in Latviji. V Bolgariji je bil uspešno vzpostavljen zelo tolerantni etnični model, brez posebnih konfliktov med Bolgari in turško etnično skupino (Vigenin 2011), tako da v 15 letih od vzpostavitve demokracije na političnem področju ni bilo vidne ideologije sovraštva, ki ga gojijo ekstremno desne stranke. Do volilnega uspeha stranke Ataka pride na parlamentarnih volitvah leta 2005, ko stranka dobi 8,1 % glasov, leta 2009 pa se rezultat še izboljša z 9,4 % glasov.

V diskurzu stranke Ataka se pojavljajo ksenofobične izjave o homoseksualno usmerjenih in nasprotovanje Romom ter turški etnični manjšini, poleg tega pa nasprotujejo politični ureditvi v državi in demokraciji kot taki. Ataka sicer formalno ni članica vladajoče koalicije, vendar jo ves čas aktivno podpira in je del večine, ki daje vladi podporo v parlamentu. Kaže pa se tudi medsebojna podpora med vlado in stranko Ataka pri nacionalističnih vprašanjih (Genov 2010, Vigenin 2011).

V Latviji do leta 2009 ni nobene relevantne ekstremno desne stranke, vendar pa se zmerne stranke pri nekaterih vprašanjih večkrat približajo ideologiji ekstremne desnice (Auers in Kasekamp 2009). Leta 2010 se združita ekstremno desna nacionalistična stranka Visu Latvijai! in konzervativna Tēvzemei un Brīvībai/LNNK. Nastane ekstremno desna stranka

Nacionālā apvienība „Visu Latvijai!” – „Tēvzemei un Brīvībai/LNNK”¹⁸, ki dobi na parlamentarnih volitvah leta 2010 7,7 % glasov (Hannus 2012).

Tabela 3.3: Volilna podpora ekstremno desnih strank na parlamentarnih volitvah v obdobju 1990–2010

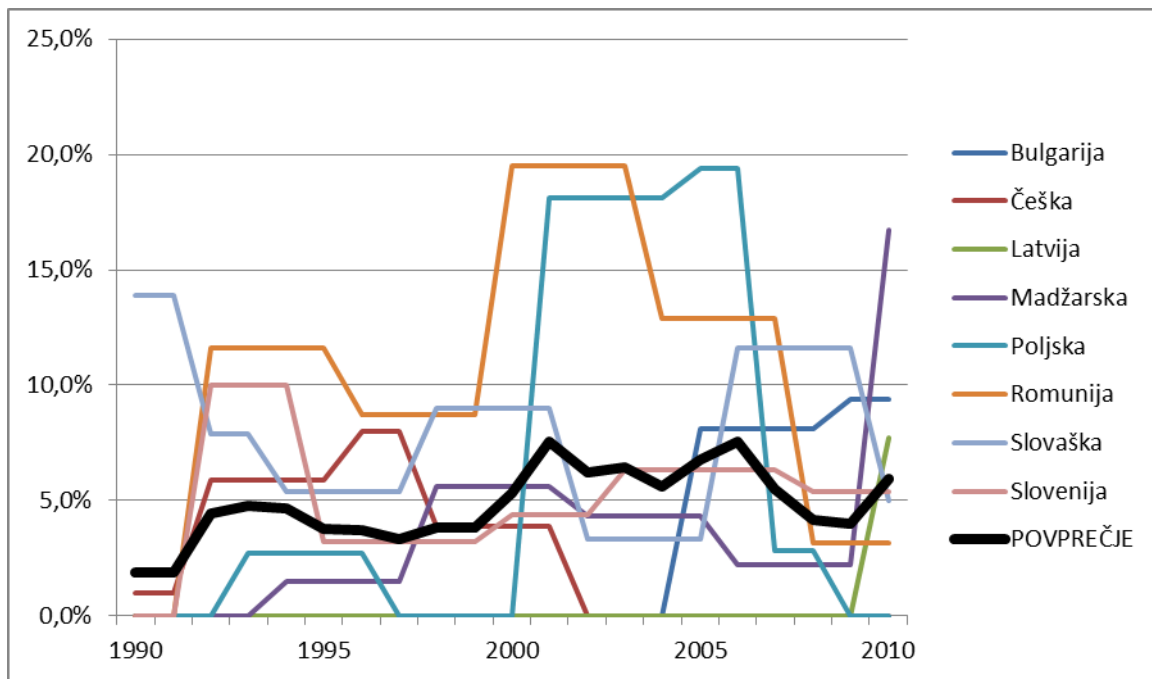
	Bolgarija Ataka	Češka SPR- RSC	Latvija VL- TB/LNNK	Madžarska MIEP	Jobbik	Poljska SRP	LPR	Romunija PUNR	PRM	Slovaška SNS	Slovenija SNS
1990										13,9 %	
1991											
1992		5,9 %						7,7 %	3,9 %	7,9 %	10 %
1993											
1994										5,4 %	
1995											
1996		8,1 %						4,3 %	4,4 %		3,2 %
1997				5,6 %							
1998		3,9 %								9 %	
1999											
2000									19,5%		4,4 %
2001						10,2 %	7,9%				
2002											
2003											
2004									12,9%		6,3 %
2005	8,1%					11,4 %	8 %				
2006										11,6 %	
2007											
2008											5,4 %
2009	9,4%										
2010			7,7 %		16,7 %					5,1 %	

Viri: Electionresources, European election database

3.2.1 Gibanje podpore ekstremno desnih političnih strank

Graf 3.2: Gibanje volilne podpore ekstremno desnim političnim strankam v vzhodni Evropi na parlamentarnih volitvah v obdobju 1990–2010

¹⁸ Stranka med drugim favorizira nacizem (Cheskin 2013).

Vzpon strank ekstremne desnice v vzhodni Evropi se začne leta 1990. Najprej na Slovaškem, dve leti kasneje pa še v Romuniji, na Češkem in v Sloveniji. Povprečna podpora ekstremno desnim strankam se v obdobju med leti 1992 do 2000 giblje med 3,8 in 4,8 % glasov. Med leti 2000 in 2006 se povprečna podpora dvigne na območje med 5,6 in 7,6 %, nato sledi padec na 4 % do leta 2009. V letu 2010 pa povprečna podpora znova zraste na 5,9 %, predvsem zaradi pojave ekstremno desnih strank na Madžarskem in v Latviji. Kljub vzponom in padcem po letu 2000 je trend podpore od 1990 do 2010 navzgor. Kar se tiče kontinuitete uvrščanja v parlament, so najbolj konstantne ekstremno desne stranke v Romuniji, na Slovaškem in v Sloveniji. Stranki ekstremne desnice sodelujeta v vladi v Romuniji že leta 1992, dve leti kasneje pa še na Slovaškem. Sodelovanje ekstremne desnice v vladi med leti 2005–2007 je tudi na Poljskem, od 2006 naprej pa teče tudi drugi mandat v vladi slovaški SNS. S sodelovanjem v vladi ekstremno desne stranke vzhodne Evrope praviloma nekoliko umirijo svoja ekstremna stališča. To še posebej velja za slovaško SNS, medtem ko je bil v Romuniji zaradi sodelovanja ekstremno desnih strank v koaliciji podpisan sporazum, ki preprečuje ekstremna stališča vladnim strankam. V Bolgariji, na Češkem in na Madžarskem stranke ekstremne desnice v določenem obdobju podpirajo vlado kot neformalni partner.

V državah vzhodne Evrope, in sicer tistih, kjer so ekstremno desne stranke prisotne, kot tistih, kjer jih ni, se nacionalistične in ksenofobe ideje pojavljajo pogosto tudi v strankah, ki sicer veljajo za zmerne in niso del ekstremne desnice. Izstopajoč primer je stranka Fidesz na Madžarskem ali pa Tėvynės sąjunga – Lietuvos krikščionys demokratai in Tvarka ir

teisingumas v Litvi. Ideje ekstremne desnice so v vzhodni Evropi postale sprejemljive, tako za ostale politične stranke kot tudi za medije in javno mnenje.

3.2.2 Ideologija ekstremno desnih političnih strank v vzhodni Evropi

Od že izpostavljenih štirih elementov ideologije sta v vseh ekstremno desnih strankah v vzhodni Evropi prisotna nacionalizem in ksenofobija, razen v latvijski Nacionālā apvienība „Visu Latvijai!” – „Tēvzemei un Brīvībai/LNNK, kjer elementa ksenofobije ni opaziti. Elementa močne države ali/in socio-ekonomskega šovinizma sta vidna le v ekstremno desnih strankah na Češkem, na Madžarskem, v Latviji in v Sloveniji. Pri elementu ksenofobije je najbolj opazna usmerjenost proti etničnim manjšinam (najpogosteje proti Romom), ki je prisotna v vseh analiziranih strankah s prisotnim tem elementom, razen v madžarski stranki MIEP in poljski LPR. Ksenofobija je v približno polovici analiziranih ekstremno desnih strank usmerjena tudi proti homoseksualcem in Evropski uniji.

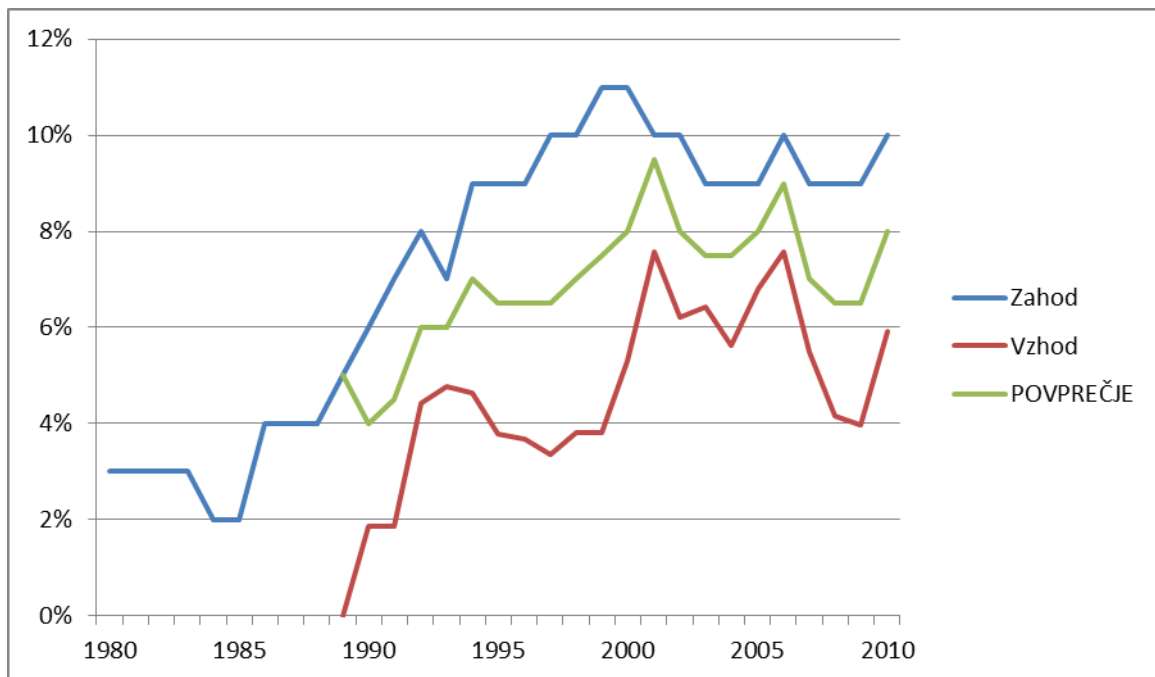
Tabela 3.4: Ideologija ekstremno desnih političnih strank v zahodni Evropi

Država	Stranka	Ksenofobija	Nacionalizem	Močna država	Socio-ek. šovinizem
Bolgarija	Ataka	Homoseksualci, Romi, turška etnična manjšina	Da		
Češka	Sdružení pro republiku - Republikánská strana Československa	Romi, EU	Da	Da	
Latvija	Nacionālā apvienība „Visu Latvijai!” – „Tēvzemei un Brīvībai/LNNK”	/	Da		da
Madžarska	Magyar Igazság és Élet Pártja	Judi	Da		
	Jobbik	Homoseksualci, Romi, Judi, EU	Da	Da	
Poljska	Samoobrona Rzeczypospolitej Polskiej	Homoseksualci, Romi, EU	Da		
	Liga Polskich Rodzin	Judi, EU	Da		
Romunija	Partidul Unității Naționale a Românilor	Madžarska etnična manjšina	Da		
	Partidul România Mare	Homoseksualci, Romi, madžarska et. manjšina, Judi	da		
Slovenija	Slovenska nacionalna stranka	Homoseksualci, Romi, priseljenci iz Balkana, EU	Da	da	da

Slovaška	Slovenska narodna strana	Homoseksualci, Romi, madžarska etnična manjšina	Da		
----------	--------------------------	---	----	--	--

3.3 PRIMERJAVA VOLILNEGA USPEHA EKSTREMNO DESNIH STRANK V ZAHODNI IN VZHODNI EVROPI

Graf 3.3: Gibanje volilne podpore ekstremno desnim političnim strankam v EU na parlamentarnih volitvah v obdobju 1980–2010

Če primerjam volilno podporo ekstremno desnim strankam na parlamentarnih volitvah, je v zahodni Evropi višja kot v vzhodni skozi celotno obdobje moje analize povprečna razlika se giblje med 2 in 7 %. Povprečna podpora za celotno EU raste do leta 2000, nato padec in vzpon leta 2005, potem pa spet padec in vzpon leta 2010. Vzpon podpore se za stranke zahodne Evrope prične z začetkom tretjega vala, torej od 1980 naprej, temu valu pa se pridružijo ekstremno desne stranke od leta 1990 naprej.

Pri ideoloških elementih sta v ekstremno desnih strankah tako zahodne kot tudi v vzhodne Evrope praviloma prisotna tako nacionalizem kot tudi ksenofobija, medtem ko pri drugih dveh elementih obstajajo razlike v posameznih strankah. Opazno je, da imajo tiste stranke, ki so volilno uspešne najdaljše obdobje (v Avstriji, Belgiji, Franciji in Italiji), tudi prisotne vse štiri ideološko najpomembnejše elemente. Za stranke v vzhodni Evropi pa velja, da vsi štirje elementi, razen pri slovenski SNS, niso prisotni. Glede na študije ne bi mogli trditi, da je prisotnost vseh štirih ideoloških elementov razlog za dolgotrajno uspešnost; prej velja, da so ravno zaradi dolgotrajne uspešnosti stranke uspele razviti vse štiri ideološke elemente ali pa so zaradi zunanjih in notranjih sprememb posamezne elemente v določenem obdobju znotraj

posameznih strank bolj izpostavljali. Najbolj izpostavljen ideološki element v ekstremno desnih strankah na območju celotne EU je zagotovo ksenofobija. Večje razlike med vzhodno in zahodno Evropo pa se kažejo v tem, proti komu je ksenofobija usmerjena. V zahodni Evropi se stranke ekstremne desnice osredotočajo na muslimane in priseljence (afriški priseljenci in/ali priseljenci iz Balkana). Opazno je predvsem naraščajoče nasprotovanje proti muslimanom, ki je v mnogih ekstremno desnih strankah v obdobju po letu 2000 postalo pravzaprav center njihove ideologije. V vzhodni Evropi pa v ekstremno desnih strankah najpogosteje nasprotujejo Romom in drugim etničnim manjšinam v državi, homoseksualcem in tudi Judom, pri čemer so slednji pogosteje izpostavljeni takoj po letu 1990, nato pa vedno redkeje. Delno nasprotovanje Evropski uniji je skupno ekstremno desnim strankam vzhodne kot zahodne Evrope. V zahodni Evropi stranke ekstremne desnice nekoliko bolj podpirajo močno državo, močnejši je tudi socio-ekonomski šovinizem. Ekstremno desne stranke vzhodne Evrope ideologije, oziroma ekstremnosti svojih idej ne skrivajo, medtem ko je v vzhodni Evropi ekstremnost ideologije večkrat prikrita. Ekstremno desne stranke z območja EU vedno redkeje izpostavljajo vezi s fašizmom, v nekaterih strankah pa si močno želijo odstraniti fašistične oznake iz preteklosti. Odkrito nasprotovanje demokraciji navzven je v ekstremno desnih strankah še redkejše, čeprav je marsikatera stranka navznoter, torej v lastni strukturi, vse prej kot demokratična, razlog zato pa je iskati tudi v mnogih karizmatičnih vodjih, ki stranko obvladujejo daljše obdobje, hkrati pa jim je stranka večkrat precej podrejena. V tem pogledu so si podobni voditelji, kot je Le Pen v Franciji, Haider v Avstriji, Bassi v Italiji, Pin Fortuyn in Geert Wilders na Nizozemskem, Tudor v Romuniji, Jelinčič v Sloveniji in Sladek na Češkem.

Ekstremno desne stranke vzhodne in zahodne Evrope od leta 1990 občasno sodelujejo v vladnih koalicijah ali sodelujejo kot izvenkoalijski neformalni partner. Za te stranke na celotnem območju EU je značilno, da po vstopu v vladno koalicijo navadno umirijo ekstremna stališča, zaradi česar so za zmernejše stranke, ki koalicijo vodijo, bolj sprejemljive, hkrati pa vstop v vladno koalicijo pomeni tudi padec podpore ekstremno desni stranki na naslednjih parlamentarnih volitvah. Kljub umiritvi stališč v času sodelovanja v vladi pa so ekstremno desne stranke v tem času dosegle sprejem nekaterih izključujočih zakonov.

Poleg tega se kaže, da premik zmernejših strank v desno pred posameznimi volitvami pomeni tudi upad ekstremno desnim strankam na volitvah; značilen primer je francoska Front National. Na področju vzhodne Evrope je bolj opazna dovzetnost za ekstremno desno

ideologijo s strani zmernejših strank, in to tako v državah, kjer so ekstremno desne stranke v parlamentu prisotne, kot tudi v državah, kjer jih v parlamentu ni. Območju držav EU je skupen premik od izolacije ekstremno desnih strank k sprejemanju teh kot del »normalne« politične arene.

4 ZAKLJUČEK

Na podlagi podrobnejše primerjalne analize lahko potrdim prvo od obeh hipotez podanih v uvodnem delu. Moč ekstremno desnih strank se je povečala, kar je vidno v rasti števila ekstremno desnih strank v strankarski areni. Ekstremno desne stranke se pred letom 1980 opazneje pojavljajo samo v peščici držav zahodne Evrope. Rast števila strank ekstremne desnice se začne v zahodni Evropi v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, z letom 1990 se ekstremno desne stranke pojavijo tudi v državah vzhodne Evrope. V obdobju med letom 1990 in 2010 se v vzhodni in zahodni Evropi številčnost ekstremno desnih strank in držav v katerih so le-te prisotne, veča. Tako obstoječe ekstremno desne stranke nastale pred letom 1990 ohranjajo uspešnost hkrati pa se pojavljajo nove. Drugo hipotezo podano v uvodnem delu pa je glede na analizo mogoče potrditi le deloma. Z rastjo moči ekstremno desnih političnih strank se je desni ekstremizem v odločitvah nosilcev oblasti v več primerih resnično odražal v ideološko izključevalnih zakonih, vendar je bila opazna tudi omilitev ekstremno desnih stališč strank ekstremne desnice, v času ko so le-te sodelovale v koaliciji. Poleg tega se ideološko izključevalni zakoni ne pojavljajo zgolj zaradi strank ekstremne desnice, ampak tudi zmerno desne stranke večkrat radikalizirajo svoja stališča v smeri ideološkega izključevanja. Ravno zaradi političnih strank, ki so občasno na meji med zmerno in ekstremno desnico, so ekstremno desne stranke v nekaterih državah manj uspešne ali pa jim preboj v strankarsko areno niti ne uspe.

Trend uspešnosti ekstremno desnih političnih strank se v letih 2011 in 2012 nadaljuje. Rezultati strank ekstremne desnice na parlamentarnih volitvah ostajajo povprečno na približno enaki ravni, ponekod kot na primer na Finskem tudi znatno rastejo. Močni ekstremno desni stranki se pojavita tudi v Grčiji in Ukrajini. V Latviji po letu 2011 ekstremno desna stranka prvič sodeluje v vladni koaliciji. Padca tretjega vala uspešnosti ekstremno desnih strank torej ni videti.

5 LITERATURA

Abbass Merin, Katerina Tvrd, Clav Walach, Bartosz Rylinski in Tom Nociar, ur. 2011. Right-Wing Extremism in Central Evrope. Dostopno prek: <http://library.fes.de/pdffiles/idmoe/08840.pdf> (30. maj 2013).

Andeescu, Gabriel. 2005. Romania. V *Racist Extremism in Central and Eastern Europe*, ur. Cas Mudde, 156–183. London: Routledge.

Arter, David. 2010. The Breakthrough of Another WestEuropean Populist Radical Right Party? The Case of the True Finns. *Government and Opposition* 45 (4): 484–504.

Auers, Daunis in Anres Kasekamp. 2009. Explaining the Electoral Failure of Extreme-Right Parties in Estonia and Latvia. *Journal of Contemporary European Studies* 17 (2): 241–254.

Bauer, T. Werner. 2011. Rechtsextreme und rechtspopulistische Parteien in Europa. Dostopno prek: http://www.politikberatung.or.at/typo3/fileadmin/02_Studien/6_europa/Rechte_Parteien.pdf (1. avgust 2012).

Bernath, Gabor, Gabor Mikolisi in Cas Mudde. 2005. Hungary V *Racist Extremism in Central and Eastern Europe*, ur. Cas Mudde, 81–100. London: Routledge.

Betz, Hans George. 1993. Radical right-wing populism in Western Europe. *The Review of Politics* 55 (4) 663–685.

Betz, Hans George. 1994. *The two faces of Radical Right-Wing Populism in Western Europe*. New York: St. Martin's Press.

Bjorklund, Tor. 2011. The radical right in Norway: The development of the Progress Party. V *Is Evrope on the »right« path?*, ur. Nora Langenbacher in Britta Schellenberg, 285–208. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung Forum Berlin.

Bogushevitch, Tatyana in Aleksej Dimitrovs.2010. Elections in Latvia: status quo for minorities remains? *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe* 9 (1). Dostopno prek:http://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2010/Latvia_Elections.pdf(18. marec 2013).

Bustikova, Lenka. 2009. The Extreme Right in Eastern Europe: EU Accession and the Quality of Governance. *Journal of Contemporary European Studies* 17 (2): 223–239.

Büttner, Franke. 2011. Right-wing extremism in Spain: Between parliamentary Insignificance, far-right populism and racist violence. V *Is Evrope on the »right« path?*, ur. Nora Langenbacher in Britta Schellenberg, 181–196. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung Forum Berlin.

Camus, Jean-Yves. 2011. The extreme right in France: Redrawing of the map to be expected. V *Is Evrope on the »right« path?*, ur. Nora Langenbacher in Britta Schellenberg, 197–203. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung Forum Berlin.

Carter, Elizabeth. 2003. *The extreme right in Austria*. Dostopno prek: http://www.politik.unimainz.de/ereps/download/austria_overview.pdf (9. februar 2013).

--- 2005. *Extreme Right in Western Europe: Success of failure*. Manchester: Manchester University Press.

Cheskin, Ammon. 2013. *Why is far right so popular in Latvia?* Dostopno prek: http://english.ruvr.ru/2013_05_10/Why-is-far-right-so-popular-in-Latvia/ (18. maj 2013).

Chiarini, Roberto. 2011. The extreme right in Italy. V *Is Evrope on the »right« path?*, ur. Nora Langenbacher in Britta Schellenberg, 141–158. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung Forum Berlin.

Cinpoes, Radu. 2012. Right-Wing Extremism in the Romania. *International Policy Analysis*, Dostopno prek: <http://library.fes.de/pdf-files/id-moe/09567.pdf> (25. maj 2013).

Coffé, Hilde. 2005. The adaptation of the extreme right's discourse: The case of the Vlaams Blok. *Ethical Perspectives: Journal of the European Ethics Network* 12 (2): 205–230.

Cunningham, Benjamin. 2012. The new faces of far-right extremism, 7. marec. Dostopno prek: <http://www.praguepost.com/news/12428-the-new-faces-of-far-right-extremism.html> (28. marec 2012).

Digusto, M. Gerald. 2008. *French Xenophobia and Immigrant Contact Public Attitudes toward Immigration*, Dostopno prek: <http://faculty.maxwell.syr.edu/skjolly/Xenophobia.pdf> (10. februar 2013).

Dreifelds, Juris. 2012. *Latvia*. Dostopno prek: <http://www.freedomhouse.org/report/nationstransit/2012/latvia> (9. marec 2013).

Duncan, Fraser. 2010. Immigration and integration policy and the Austrian radical right in office: the FPÖ/BZÖ, 2000–2006. *Contemporary Politics* 16 (4): 337–354.

Eissens, Ronald in Suzette Bronkhorst. 2011 Right-wing extremism and populism in the Netherlands: Lessons not learned. V *Is Europe on the »right« path?*, ur. Nora Langenbacher in Britta Schellenberg, 123–141. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung Forum Berlin.

Electionresources. Dostopno prek: <http://www.electionresources.org/> (5. avgust 2012)

European election database. Dostopno prek: http://www.nsd.uib.no/european_election_database/ (6. avgust 2012)

Erk, Jan. 2005. From Vlaams Blok to Vlaams Belang: The Belgian Far-Right Renames Itself. *West European Politics* 28 (3): 493–502.

Fesnic, Florin. 2007. *Does Romania Have One Extreme Right or Two?* Dostopno prek: http://florin.eu.pn/subfiles/papers/APSA_2007.pdf (18. maj 2013).

Gallagher, Tom. 2000. Exit from the ghetto: the Italian far right in the 1990s. V *The Politics of the Extreme Right* ur. Paul Hainsworth, 64–86. London: Pinter.

Genov, Nikolai. 2010. Radical Nationalism in Contemporary Bulgaria. *Review of European Studies* 2 (2): 35–53.

Griffin, Roger. 1999. Last Rights? V *The Radical Right in Central and Eastern Europe since 1989*, ur. Sabina Ramet, 307–322. University Park: The Pennsylvania State University Press.

Halasz, Katalin. 1993. The Rise of the Radical Right in Europe and the Case of Hungary: 'Gypsy crime' defines national identity? *Development* 52 (4): 490–494.

Hannus, Martha. 2012. Tretateing visibility: Radical Right Homophobes in European Parliaments 2012 *Expo*, 13. december. Dostopno prek: http://www.tco.se/FileOrganizer/TCOs%20webbplats/Publikationer/Tryckt%20material/2012/hreatening%20visibility_EN_w_1%202.pdf (9. februar 2013).

Hartleb, Florian. 2009. 'Europe' and the Extreme Right: Comparing Partidul România Mare and Vlaams Belang. *Romanian Journal of Political Science* 9 (1): 59–68.

Husbands, T. Christopher. 2011. The situation of the extreme right in Great Britain. V *Is Europe on the »right« path?*, ur. Nora Langenbacher in Britta Schellenberg, 197–203. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung Forum Berlin.

Ignazi, Piero. 1998. MSI/AL: A Mass party with the Temptation of the Führer-prinzip. V *The organization of political parties in Southern Europe*. ur. Piero Ignazi in Ysmal Colette. 157–177. London: Greenwood Publishing Group.

--- 2003. *Extreme Right Parties in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press.

--- 2005. Legitimation and Evolution on the Italian Right Wing: Social and Ideological Repositioning of Alleanza Nazionale and the Lega Nord. *South European Society & Politics* 10(2) 333–394.

Jackman W. Robert in Karin Volpert. 1996. Conditions Favouring Parties of the Extreme Right in Western Europe. *British Journal of Political Science* 26(4): 501–521.

Kenez, Peter. 2009. Hungary moves to the Right. (*The New Leader* November/December): 8 - 9.

Klandermans, Bert in Nonna Mayer. 2006. *Extreme Right Activists in Europe: Through the magnifying glass*. Oxon: Routledge.

Kledl, Martin in Klára Vlachová. 2000. Rise and Decline of Right-Wing Extremism in the Czech Republic. *Czech Sociological Review* 8 (1): 69–91.

Kitschelt, Herbert. 1995. *The Radical Right in Western Europe: A Comparative Analysis*. Michigan: University of Michigan Press.

--- in Anthony J. McGann. 1997. *The Radical Right in Western Europe*. Michigan: The University of Michigan Press.

--- in Anthony J. McGann. 2005. The Radical Right in The Alps: Evolution of Support for the Swiss SVP and Austrian FPÖ. *Party Politics* 11(2): 147–171.

Kuzmanić, Tonči. 1995. Politični ekstremizem pod Slovenci: SNS od tigrov do papirja. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 176 (8): 47–68.

Loow, Helene. 2011. The extreme right in Sweden: Growing slowly. V *Is Europe on the »right« path?*, ur. Nora Langenbacher in Britta Schellenberg, 221–242. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung Forum Berlin.

Mareš, Miroslav. 2012. Right-Wing Extremism in the Czech Republic. *International Policy Analysis*, Dostopno prek: <http://library.fes.de/pdf-files/id-moe/09347.pdf> (1. februar 2013).

Meindert, Fennem. 2005. Populist parties of the Right. V *Movements of Exclusion*, ur. Jens Rydgren, 1–25. New York: Nova Science Publishers.

Meret, Susi. 2009. The Danish People's Party, the Italian Northern League and the Austrian Freedom Party in a Comparative Perspective: Party Ideology and Electoral Support. Dostopno prek: http://vbn.aau.dk/files/20049801/spirit_phd_series_25.pdf (9. marec 2013).

---. 2011. From the margins to the mainstream? The development of the radical right in Denmark. V *Is Europe on the »right« path?*, ur. Nora Langenbacher in Britta Schellenberg, 197–203. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung Forum Berlin.

Milo, Daniel. 2005. Slovakia. V *Racist Extremism in Central and Eastern Europe*, ur. Cas Mudde, 210–242. London: Routledge.

Minkenberg, Michael. 2000. The Renewal of the Radical Right: Between Modernity and Anti-Modernity. *Government and Opposition*. 35 (2): 170–188.

---. 2002. The Radical Right in Postsocialist Central and Eastern Europe: Comparative Observations and Interpretations. *East European Politics and Societies* 16 (2): 335–362.

--- in Pascal Perrineau. 2007. The Radical Right in European Elections 2004. *International Political Science Review* 28 (1): 29–55.

---. 2011. The radical right in Europe today: Trends and patterns in East and West. V *Is Europe on the »right« path?*, ur. Nora Langenbacher in Britta Schellenberg, 37–56. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung Forum Berlin.

Morrow, Duncan. 2000. Jorh Haider and the new FPO: beyond the democratic pale? V *The Politics of the Extreme Right* ur. Paul Hainsworth, 33–63. London: Pinter.

Mudde, C. 1996. 'The war of words: defining the extreme right party family'. *West European Politics* 19(2) 225–248.

---. 2000. *The ideology of the Extreme Right*. Manchester: Manchester University Press.

---. 2005. Central and Eastern Europe. V *Racist Extremism in Central and Eastern Europe*, ur. Cas Mudde, 267–285. London: Routledge.

---. 2007. A Fortuynist Foreign Policy. V *Europe for the Europeans: The Foreign and Security Policy of the Populist Radical Right*, ur. Christina Schori Liang, 209-221. Aldershot: Ashgate.

---. 2007. *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Norris, Pippa. 2005. *Radical Right: Voters and Parties in the Electoral Market*. Cambridge: Cambridge University Press.

Nociar, Tomáš .2012. Right-Wing Extremism in the Slovakia. *International Policy Analysis*, Dostopno prek: <http://library.fes.de/pdf-files/id-moe/09567.pdf> (28. maj 2013).

Obućina, Vedran. 2009. Varijacije unutar radikalne desnice: komparativna analiza programa radikalno desnih stranaka u Zapadnoj i Istočnoj Europi. *Sociologija i Prostor* 184 (2): 187-204.

Pankolowski, Rafal. 2011. Identity and bigotry: Nationalist populism and the extreme right in contemporary Poland. V *Is Europe on the »right« path?*, ur. Nora Langenbacher in Britta Schellenberg, 197-203. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung Forum Berlin.

Ramet, Sabrina P., ur. 1999. *The Radical Right in Central and Eastern Europe since 1989*. University Park: The Pennsylvania State University Press.

Ramalingam, Vidhya. 2012. The Rise Of Radical Right in Europe. V *The New Radical Right: Violent and Non-Violent Movements in Europe*, ur: Matthew Goodwin, Vidhya Ramalingam in Rachel Briggs, 11–32. London: Institute for Strategic Dialogue.

Rizman, Rudi. 1998. Radikalna desnica na Slovenskem. *Teorija in praksa* 35 (2): 249–270.

Schellenberg, Britta. 2011. The radical right in Germany: Its prohibition and reinvention. V *Is Europe on the »right« path?*, ur. Nora Langenbacher in Britta Schellenberg, 37–56. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung Forum Berlin.

Scain, A. Marin. 1995. *The National front and Agenda formation in France*, Dostopno prek: http://aei.pitt.edu/7010/1/schain_martin_a.pdf (11. februar 2013).

Shafir, Michael. 2000. Marginalization or mainstream? The extreme right in post-communist Romania. V *The Politics of the Extreme Right*. ur. Paul Hainsworth, 247–267. London: Pinter.

Shields, J. G. 2007. *The Extreme Right in France: From Petain to Le Pen*. London: Routledge.

Stadelmann, Marcus. 2013. The Rise of the Extreme Right-The Movement for a Better Hungary (Jobbik). *National Social Science Journal* 39 (2): 97–103.

Tamas, Pal. 2011. The radical right in Hungary: A threat to democracy? V *Is Evrope on the »right« path?*, ur. Nora Langenbacher in Britta Schellenberg, 221–242. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung Forum Berlin.

Velički, Damir. 2010. Desni ekstremizam, radikalizam i zapadnoeuropska Nova desnica. *Politička misao* 42 (2): 67–84.

Vigenin, Kristian. 2011. The radical right in Bulgaria: ATAKA – rise, fall and Aftermath. West V *Is Evrope on the »right« path?*, ur. Nora Langenbacher in Britta Schellenberg, 197–203. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung Forum Berlin.

Ware, Alan. 1996. *Political Parties and Party System*. Oxford: Oxford University Press.

Yiftachel, Oren. 2006. *Ethnocracy: land and identity politics in Israel/Palestine*. Pennsylvania: Manchester University of Pennsylvania Press.